

Rekenkamercommissie Arnhem

**Onderzoek jaarstukken 2005
Gemeente Arnhem**

juni 2006

Onderzoek jaarstukken 2005 Gemeente Arnhem

INHOUDSOPGAVE

0. Samenvatting
1. Inleiding
2. Referentiekader adviesrapport Rekenkamercommissie
3. Conclusies en aanbevelingen
4. Bevindingen borging budgetrecht
  - 4.1 zicht op formeel budgetrecht
  - 4.2 informatiewaarde jaarstukken 2005
  - 4.3 proces totstandkoming jaarstukken
  - 4.4 van begroting tot jaarstukken
  - 4.5 doeltreffendheid, doelmatigheid, rechtmatigheid gevoerde beleid en beheer

Bijlagen:

- A. Handreiking jaarstukken 2005
- B. Financieel overzicht begrote en gerealiseerde lasten, baten, exploitatieresultaat
- C. Overzicht (tussentijdse) resultaten per deelprogramma

0. SAMENVATTING

De Rekenkamercommissie Arnhem (verder de rekenkamer) heeft zich in het adviesrapport over de jaarstukken 2005, gericht op de voorwaarden voor en de praktijkbevindingen over de borging van het **budgetrecht** van de raad. De door de rekenkamer gehanteerde voorwaarden zijn:

- Inzicht bij de raad in de formele bevoegdheden en verantwoordelijkheden rondom het budgetrecht, en in de bijbehorende instrumenten;
- Hoge informatiewaarde van de documenten die worden gehanteerd rondom het budgetrecht van de raad;
- Er is sprake van een doelmatig totstandkomingsproces van de bij het budgetrecht behorende documenten;
- Er is sprake van een transparant proces van uitvoering en verantwoording van het voorgenomen beleid en beheer;
- Doeltreffendheid, doelmatigheid en rechtmatigheid van het beleid en beheer zijn door de raad aan de hand van de informatie in de jaarstukken vast te stellen.

De rekenkamer constateert dat de gemeente op alle vijf ‘terreinen’ rondom het budgetrecht van de gemeenteraad vooruitgang boekt. Niettemin zijn er naar het oordeel van de rekenkamer nog belangrijke ‘terreinwinsten’ te boeken. Deze hebben met name betrekking op:

- ✓ Het nog verder verbeteren en up-to date houden van het kennisniveau van de raad over het budgetrecht;
- ✓ De informatiewaarde van de jaarstukken zodanig verder verbeteren met kwalitatieve en kwantitatieve indicatoren en met prospectieve informatie, dat er meer aangrijpingspunten voor de raad ontstaan om het bestaande beleid (bij) te sturen; dit geldt zowel voor de beleidsmatige informatie in het jaarverslag als de financiële informatie in de jaarrekening;
- ✓ De mogelijkheden zouden moeten worden verkend om de jaarstukken vroeger in het jaar door de raad te kunnen laten vaststellen;
- ✓ Bepleit wordt een beleidslijn met betrekking tot de communicatie naar de raad omtrent majeure financiële ontwikkelingen die zich (nog) niet laten vertalen in de tussenrapportages of in beleidsmatige begrotingswijzigingen;
- ✓ De jaarstukken 2005 omvatten veel informatie m.b.t. de beleidsuitvoering maar door de veelheid nodigt het niet uit tot een discussie over de doeltreffendheid van het gevoerde beleid op hoofdlijnen. De samenvatting rondom de drie stadsprogramma’s is naar de mening van de rekenkamer op dit gebied een verbetering;
- ✓ Door het ontbreken van informatie over de apparaatskosten en programmakosten per deelprogramma en vanwege het ontbreken van zichtbare doelmatigheidsonderzoeken, kan de raad naar de mening van de rekenkamer geen uitspraak doen over de doelmatigheid van het beleid en beheer in 2005;
- ✓ De goedkeurende verklaring van de accountant op het gebied van de rechtmatigheid van de jaarrekening 2005 is een belangrijke stap naar een meer omvattende controle naar de rechtmatigheid van de gemeentelijke jaarrekening, en naar de – in eigen beheer – uitvoering van de interne controleplannen.

1. INLEIDING

Aanleiding:

De rekenkamer heeft overeenkomstig haar reguliere onderzoeksplanning in de periode mei-medio juni onderzoek gedaan naar de jaarstukken 2005 (jaarverslag en jaarrekening) van de gemeente Arnhem. De bevindingen en aanbevelingen zijn verwoord in onderhavig adviesrapport.

Het jaar 2005 is het tweede jaar waarin de gemeente Arnhem in haar budgetcyclus gebruik maakt van en ervaring opdoet met de programmabegroting en programmarekening en –verslag. De programmatische opzet is in de ogen van de rekenkamer een groei- en leerproces van enkele jaren. Maar wel een leerproces waarin telkens aantoonbare stappen vooruit worden gezet volgens een met de raad afgesproken verbeterplan. Uiteindelijk moet kaderstelling en verantwoording door en aan de gemeenteraad aansluiten op de basis van dualisme: een gemeenteraad die op hoofdlijnen stuurt en controleert, vooral oog heeft voor de maatschappelijke effecten, en de beleidsuitvoering in handen van College en organisatie laat.

Het jaar 2005 is ook het tweede jaar waarin de verslaglegging onderwerp van rechtmatigheidscontrole door de accountant. In feite is er sprake van een eerste rechtmatigheidstoets aangezien, door het ontbreken van een adequaat normenkader bij de verantwoording 2004, over dat jaar geen onderzoek naar de rechtmatigheid is verricht. Over de verslaglegging 2005 is deze rechtmatigheidstoets wel verricht met behulp van het door de raad op 19 december 2005 vastgestelde controleprotocol.

De rekenkamer heeft bij de bespreking van haar aanpak van het adviesrapport over de jaarstukken 2005 afgesproken haar bevindingen te centreren rondom het thema **budgetrecht**. De trouwe lezer van de adviesrapporten van de rekenkamer zal veel deelaspecten herkennen maar de rekenkamer acht, zeker met een nieuwe raad als ontvanger van haar advies, het belangrijk om deze ultieme bevoegdheid van de raad scherper voor het voetlicht te brengen.

Belang

Bij het begrip budgetrecht wordt al snel en vaak uitsluitend aan geld gedacht. Naar de mening van de rekenkamer is het budgetrecht een breder begrip. Tot het budgetrecht behoren het vaststellen en het door het jaar heen bijhouden van de programmabegroting. In de programmabegroting gaat het – zeker na de aan de duale verhoudingen aangepaste regelgeving – om geld maar nog meer om het beleid dat de gemeente wil voeren. Het geld is niet meer dan een middel om dat beleid waar te maken. Tot het budgetrecht behoort ook het jaarlijks vaststellen van de jaarstukken. Ook dan gaat het om geld, maar eigenlijk is het vooral belangrijk dat de raad kan zien of het beleid goed is uitgevoerd. Vanuit deze zienswijze is het budgetrecht een essentiële pijler waarop het werk van de raad rust.

Naar het oordeel van de rekenkamer is aan het budgetrecht ook de aan de raad gerichte informatieplicht van het College verbonden.

Alhoewel het budgetrecht betrekking heeft op zowel begroting als begrotingsrealisatie en verantwoording richt het onderhavige advies van de rekenkamer zich op de verantwoording door het College over het jaar 2005.

Centrale onderzoeksvraag

Op 26 juni 2006 legt het College verantwoording af aan de raad over het door haar in 2005 gevoerde beleid en beheer. De rekenkamer geeft in het onderhavige adviesrapport een eigen oordeel over de toereikendheid van de verantwoordingsinformatie tegen de achtergrond van het budgetrecht. Van daaruit kan als centrale onderzoeksvraag worden geformuleerd:

Kan de raad met behulp van de verantwoordingsinformatie in de jaarstukken 2005 haar kaderstellende en controlerende rol adequaat uitoefenen tegen de achtergrond van haar formele budgetrecht?.
---

2. REFERENTIEKADER EN WERKWIJZE

2.1. Referentiekader

Zoals in de inleiding al aangegeven zal de rekenkamer normen als samenhang in de verantwoordingsinformatie (government governance), leesbaarheid en toegankelijkheid van de verantwoordingsdocumenten (o.m. criteria Kordestrofee) in het onderhavige advies meer impliciet tegen de achtergrond van het budgetrecht van de raad hanteren. Korthedshalve kan voor een meer uitgebreide toelichting op deze impliciete normstelling worden verwezen naar het adviesrapport van de rekenkamer over de jaarstukken 2004.

In bijlage I is een notitie opgenomen met een toelichting op enkele begrippen rondom het budgetrecht en de jaarstukken, en met daarop betrekking hebbende regelgeving. De meest relevante regelgeving betreft het Besluit Begroting en Verantwoording Provincies en Gemeenten en de gemeentelijke Verordening op het Financieel Beleid en Beheer ex. Artikel 212 Gemeentewet. Vanuit de regelgeving concludeert de rekenkamer dat het budgetrecht zich uitstrekt over de hele budgetcyclus ofwel van begroting, begrotingswijzigingen tot verantwoording. Ook blijkt uit de toelichting op de regelgeving dat de kaderstellende en controlerende documenten betrekking hebben op zowel beleid als financiën.

2.2. Werkwijze

De rekenkamer heeft haar onderzoek in eigen beheer uitgevoerd en gebaseerd op de navolgende documenten:

- Jaarverslag en jaarrekening 2005 versie 9 mei 2005 (Collegebesluit)
- Boardletter uitgebracht aan de gemeente Arnhem bevindingen interim-controle 2004 d.d. 27 januari 2005
- Rapport uitgebracht aan de gemeenteraad van de gemeente Arnhem Controle jaarrekening 2005 versie 31 mei 2006
- Financiële Jaarrapportage Projecten 2005 (vertrouwelijk)
- Eerste Tussenrapportage 2005 (ongedateerd)
- Tweede Tussenrapportage 2004 d.d. 30 september 2005
- Themarapportage dienst MO d.d. november 2005
- Kadernota Rechtmatigheid d.d. 10 oktober 2005 van het Platform Rechtmatigheid Provincies en Gemeenten.
- Rapport van de Commissie van Onderzoek Borging Budgetrecht gemeenteraad Nijmegen maart 2006

Naast de bestudering van de bovengenoemde documenten zijn gesprekken gevoerd met concerncontroller en externe accountant.

Vanuit een vijftal voor de rekenkamer belangrijke voorwaarden m.b.t. de borging van het budget voor de raad, heeft de rekenkamer getoetst of aan deze voorwaarden wordt voldaan.

De rekenkamer heeft bij haar adviesrapporten over de jaarstukken nadrukkelijk de raad als “doelgroep” voor ogen. Om deze reden acht zij het niet noodzakelijk een formele hoor- en wederhoor procedure richting College in te lassen. Uiteraard is het van groot belang is dat het College ook tijdig kennisneemt van het adviesrapport en bij haar verantwoording in de raad op de onderzoeksbevindingen kan reageren.

3. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

3.1 CONCLUSIES

- Het (in)zicht op de formele aspecten van het budgetrecht van de raad en de daarbij behorende instrumenten in duaal perspectief behoeft verdere aandacht;
- Binnen de deelprogramma's bestaat onvoldoende samenhang tussen resultaten, effecten/doelen en de ingezette middelen. Hierdoor ontbreekt het aan aangrijpingspunten voor de raad om aan de hand van de jaarstukken beleidsmatig of financieel (bij) te sturen; dit wordt nog versterkt door de conclusie dat de beschikbare informatie deels niet Specifiek, Meetbaar en Tijdgebonden is en niet voorzien is van een toekomstgerichte aanpak;
- Er is bij de bepaling van het financiële eindresultaat en de bestemming ervan, gelet op het budgetrecht van de raad, veel impliciete besluitvorming; mutaties in reserves worden niet expliciet ter besluitvorming aan de raad voorgelegd;
- De veelheid aan beleidsinformatie in het jaarverslag draagt niet bij aan een politieke kaderstelling en controle op hoofdlijnen. Daarentegen nodigt de samenvatting rondom de drie stadsprogramma's daar wel toe uit;
- In de jaarrekening 2005 wordt onvoldoende heldere toelichting gegeven op de financiële resultaten en de financiële positie van de gemeente. Daarmee is de jaarrekening onvoldoende toegankelijk voor de belangrijkste gebruikers te weten de raadsleden en de burgers;
- Het proces van totstandkoming van de jaarstukken zou kunnen worden verbeterd (en vervroegd) door spreiding van de uitvoering van interne controleplannen en van analyses;
- Er is geen afspraak waarin het College tussen formele momenten in de budgetcyclus, de raad actief informeert over (rijks)ontwikkelingen die van invloed zijn op de budgettaire kaders;
- De transparantie van de jaarstukken zou worden verbeterd door de betekenis van financiële ontwikkelingen in de niet-beleidsmatige deelprogramma's (16.1-16.6) beter toe te lichten.

3.2. Aanbevelingen

- De formele aspecten van het budgetrecht van de raad regelmatig en expliciet zichtbaar maken;
- Aan de hand van de voorgestelde aanpak in de memo 'Naar een beter controleerbaar jaarverslag' de discussie met de raad over de samenhang tussen effecten/doelen, activiteiten en middelen aangaan en daarbij de aanpak rondom de drie stadsprogramma's als uitgangspunt nemen;

- De toelichting op het financiële resultaat en op de financiële positie van de gemeente zodanig verbeteren dat deze ook toegankelijk is voor de niet-financiële specialisten;
- In de jaarstukken met behulp van prospectieve informatie aangrijpingpunten voor de raad geven om de beleidsuitvoering voor het lopende en mogelijk in meerjarig kader te kunnen (bij)sturen;
- De spelregels begrotingsbeheer en begrotingswijzigingen opnieuw tegen het licht houden gelet op het budgetrecht van de raad;
- In een aanbiedingsbrief aan de raad het financiële resultaat uit gewone bedrijfsvoering, de onttrekkingen en dotaties aan de reserves en de voorstellen tot bestemming van het resultaat expliciet ter besluitvorming aan de raad voorleggen;
- De financiële effecten van de ontwikkelingen in de niet-beleidsmatige deelprogramma's op de beleidsuitvoering van de beleidsmatige deelprogramma's meenemen in de toelichting op de jaarstukken.

4. NORMERING vs. BEVINDINGEN BORGING BUDGETRECHT

4.0 Algemeen

Om tot een adequate borging en verankering van het budgetrecht van de gemeenteraad te komen dienen naar het oordeel van de rekenkamer aan een vijftal voorwaarden te worden voldaan te weten:

- De raad beschikt over het inzicht op de formele bevoegdheden en verantwoordelijkheden die vanuit duale verhoudingen aan het budgetrecht zijn verbonden en beschikt over instrumenten om die ook te benutten (4.1);
- De informatiewaarde van de documenten in de budgetcyclus is zodanig dat de raad keuzes kan maken (4.2);
- Het totstandkomingsproces van de jaarstukken is doelmatig (4.3);
- Het college draagt zorg voor een transparant proces van uitvoering en verantwoording van het voorgenomen beleid en beheer (o.m. begrotingswijzigingen) (4.4);
- De raad kan de doeltreffendheid, doelmatigheid en rechtmatigheid van beleid en financiën zoals in de jaarstukken opgenomen in voldoende mate vaststellen; (4.5)

In de volgende paragrafen worden de bovengenoemde normen meer concreet gemaakt, en wordt vervolgens door de rekenkamer aan de hand van documenten, regelgeving en gesprekken getoetst in hoeverre aan die normen wordt voldaan.

4.1 *Inzicht in formele bevoegdheden en verantwoordelijkheden*

Hoewel misschien niet de meest prettige leesstof is de rekenkamer van mening dat het inzicht bieden in de formele externe en interne regelgeving over het budgetrecht van groot belang is voor het functioneren van de raad als kadersteller en controleur. In bijlage I is een en ander in meer uitgebreide vorm opgenomen zodat hier kan worden volstaan met enkele deelconclusies:

- De artikelen 189 en 191 van de Gemeentewet zijn de formele basis voor het budgetrecht van de gemeenteraad. De gemeenteraad geeft door vaststelling van de programmabegroting autorisatie aan het College om binnen de financiële en beleidsmatige kaders verplichtingen aan te gaan, betalingen te doen, heffingen te innen en andere in de programmabegroting opgenomen baten te realiseren; n.b. deze bepalingen zijn door de komst van het duale stelsel niet gewijzigd.
- De uitwerking van de bepalingen in de Gemeentewet in de BBV zijn wel opgesteld tegen de achtergrond van de Wet dualisering gemeentebestuur. Door de scherpere afbakening tussen bevoegdheden van raad en College stelt de toelichting op de BBV over de budgetcyclus het volgende:
  - bij de begroting stelt de raad de kaders vast voor zowel het beleid als de financiën. De begroting vervult een rol bij de toewijzing van middelen aan doelen (allocatiefunctie) en bij de goedkeuring door de raad aan het College om te

- mogen handelen binnen de afgesproken kaders (autorisatie)
- na vaststelling van de begroting voert het College het beleid uit binnen de financiële en beleidsmatige grenzen die zijn aangegeven. De begroting heeft dan een meer beheertechnische functie (als norm voor de (tussentijdse) realisatie);
  - met de jaarstukken legt het College verantwoording af over de realisatie van de door de raad in de begroting vastgestelde beleidsvoornemens;
  - De raad beoordeelt op grond van de jaarstukken of het College in overeenstemming met de in de begroting gestelde kaders heeft geopereerd. Ook dienen de jaarstukken (mede) ter beoordeling van de rechtmatigheid, doelmatigheid en doeltreffendheid van het gevoerde beleid en beheer.
  - Er zijn gedurende het begrotingsjaar nog diverse andere momenten waarop het College rapporteert aan de raad en/of begrotingswijzigingen worden voorgesteld.
- De eigen gemeentelijke verordening financieel beleid en beheer (ex. Art. 212 Gw. stelt m.b.t. de rolverdeling raad en college het volgende:
    - De raad stelt in ieder geval bij de aanvang van de nieuwe raadsperiode een (deel)programma-indeling vast;
    - College stelt indicatoren per (deel)programma voor; raad stelt vast;
    - Als ontwikkelingen in de begrotingsuitvoering of beleidswijzigingen aanleiding geven tot wijziging van door de raad geautoriseerde begrotingsbedragen, legt het College daartoe tijdig een voorstel voor; dergelijke voorstellen zijn voorzien van een begrotingswijziging.
    - Het College informeert de raad d.m.v. tussentijdse rapportages over de realisatie van de programmabegroting;
    - Het College legt verantwoording af (in de jaarstukken) over de uitvoering van de (deel)programma's (3-W-vragen);
    - De raad bepaalt aan de hand van de uitvoering van de (deel)programma's of de beleidsdoelen voor het lopende jaar bijstelling behoeven.;
    - Reserves worden ingesteld bij expliciet raadsbesluit;
    - Het College rapporteert zowel in de begroting als in de jaarstukken over de stand van zaken t.a.v. reserves
  - Op 10 oktober 2002 heeft de raad besloten tot de 'Spelregels Begrotingsbeheer'. Hierin is in relatie tot het budgetrecht van de raad van belang:
    - Voor- en nadelen t.o.v. de begroting zijn voor rekening van de dienst, met uitzondering van die zaken die op de lijst van algemene middelen voorkomen;
    - Dienstresultaten worden verrekend met de dienstbedrijfsreserve, het concernresultaat met de algemene reserve;
    - Over dotaties aan en onttrekkingen uit reserves (dienst- en algemene reserves, beslist de raad;

- Bestemmingsreserves zijn reserves waaraan door de raad een bepaalde bestemming is gegeven.

Bevindingen

- In de wetenschap dat veel door de raad gestelde vragen over de jaarstukken 2005 in meer of mindere mate van doen hebben met de regelgeving rondom de financiële functie binnen de gemeente en de daaraan verbonden rechten en plichten, constateert de rekenkamer bij de raad een onvoldoende inzicht hierin. De aandacht hiervoor – in de introductieperiode van de nieuwe raad - dient dan ook naar de mening van de rekenkamer te worden gecontinueerd

4.2. *De informatiewaarde van de jaarstukken*

Voor wat betreft de informatiewaarde van de jaarstukken in relatie tot het budgetrecht van de raad, acht de rekenkamer de volgende normen van belang:

- de programma-indeling is conform de door de raad vastgestelde programmabegroting;
- er is sprake van een heldere samenvatting en een analyse op hoofdlijnen over het totaal aan realisatie van de (deel)programma's;
- De 3-W-vragen worden beantwoord (Wat hebben we bereikt {outcome}, Wat hebben we daarvoor gedaan {output}, en wat heeft het gekost {input}). Bij deze informatie wordt onderscheid gemaakt tussen apparaatskosten en programmakosten.
- Er is binnen de (deel)programma's sprake van een goede samenhang tussen doelen/effecten, activiteiten en de inzet van financiële middelen.
- De informatie in de jaarstukken is zodanig dat er voldoende aangrijpingspunten zijn om het vigerende beleid zo nodig bij te sturen.
- De paragrafen geven helder inzicht in de uitvoering van de afgesproken kaders op diverse beheersaspecten. De robuustheid van de financiële huishouding dient hierin zichtbaar te zijn.
- De weergave van de financiële positie is begrijpelijk en in één opslag zichtbaar in de jaarstukken te vinden.
- De jaarstukken zijn zelfstandig leesbaar zonder noodzaak om voor relevante informatie andere documenten te lezen.

Bevindingen:

- De programma-indeling in het jaarverslag is conform de programmabegroting 2005. Deze indeling is in 2003 voorbereid door een raads werkgroep. De rekenkamer verwijst in dit kader wel naar de afspraak in de vml. raadscommissie Financiën en Publieke Dienstverlening van 23 januari 2006. Aan de hand van de voorgestelde aanpak in de memo 'Naar een beter controleerbaar jaarverslag' zal het college voorstellen voorbereiden voor

‘een herordening, aanscherping en aanvulling van nog nader te selecteren (deel)programma’s van de programmabegroting. Dit tegen de achtergrond van de stadsprogramma’s uit de Tussenbalans Arnhem 2015.

- De rekenkamer acht de in de inleiding van het jaarverslag gegeven samenvatting aan de hand van de drie brede stadsprogramma’s een heldere weergave op hoofdlijnen van het gevoerde beleid. Wel was aan te bevelen om een verwijzing per stadsprogramma naar (de bijdragen vanuit) de (deel)programma’s op te nemen.
- De deelprogramma’s kennen consistent de structuur van de programmabegroting van waaruit beoogde resultaten worden vergeleken met behaalde resultaten en beoogde effecten met behaalde effecten. Verder wordt het begrotingsbudget per deelprogramma na wijziging vanuit Turap II vergeleken met de werkelijke lasten en baten. Geconstateerd kan worden dat in de (deel)programma’s de financiële toelichting geen relatie heeft met het meer of minder realiseren van doelen en/of prestaties. Daarmee, en door het ontbreken van prospectieve informatie, kunnen de consequenties van het mogelijk bijsturen van staand beleid door de raad niet worden ingeschat. Dit wordt nog eens bemoeilijkt doordat bij de lasten geen onderscheid wordt gemaakt in apparaatskosten (de vaste kosten van de gemeentelijke capaciteit om een doel te realiseren) en de programmakosten (variabele kosten). Per (deel)programma is geen onderscheid gemaakt in bestaand beleid en nieuw beleid (speerpunten). Hiermee zou richting kunnen worden gegeven aan de politieke discussie.
- Positief is dat bij vrijwel alle (deel)programma’s er een aantoonbare samenhang is tussen beoogde resultaten en gerealiseerde resultaten. Daarbij is bij een aantal (deel)programma’s de omschrijving van de resultaten niet Specifiek, Meetbaar en Tijdgebonden. Verder is al aangegeven dat over- of onderschrijdingen van lasten en baten en toevoegingen of onttrekkingen aan reserves of voorzieningen geen aantoonbare weerslag hebben op het niveau van de resultaten of effecten. Voor verbeteringen verwijst de rekenkamer naar de eerdergenoemde memo ‘Naar een beter controleerbaar jaarverslag’.
- Het ontbreekt bij de (deel)programma’s veelal aan aangrijpingspunten voor de raad om vanuit de verantwoording beleidsmatig en/of financieel bij te sturen.
- De rekenkamer acht de inhoud van de paragraaf Weerstandvermogen een belangrijke verbetering t.o.v. de jaarstukken 2004. De paragraaf onderhoud kapitaalgoederen schetst wel de nieuwe impulsen (BGB, GRP) maar geeft geen inzicht in het totaal in de jaarverantwoording opgenomen lasten per kapitaalgoed. Met andere woorden wat heeft de gemeente in 2005 uitgegeven aan het onderhoud aan wegen, groen, riolering en gebouwen (regulier met de extra impulsen). De paragraaf Verbonden Partijen mist nog het inzicht op de bestuurlijke participatie van de gemeente per verbonden

partij en een inschatting van de mogelijke risico's van het gemeentelijk belang. De paragraaf Grondbeleid is mede door het vastgestelde gemeentelijke grondbeleid, de Financiële Jaarrapportage Projecten 2005 en het gehanteerde risicomangement duidelijk verbeterd. Voor de raad ontstaat steeds beter zicht op (de risico's van) de grondexploitatie.

- In hoofdstuk 6 van het jaarverslag wordt het financiële totaalbeeld 2005 geschetst, een analyse bij de verschillen tussen begroting en realiteit gegeven en een voorstel tot resultaatbestemming gedaan. Voor een vergelijking met de begrotingsbudgetten zitten in de separate jaarrekening overzichten per deelprogramma met begrote en gerealiseerde lasten en baten en begrote en werkelijke mutaties in de reserves. De specificaties van de mutaties in de reserves en de voorzieningen zijn opgenomen in de jaarrekening. Het integrale zicht op de financiële positie van de gemeente is naar het oordeel van de rekenkamer niet helder, eenduidig en begrijpelijk weergegeven.
- In lijn met de waarneming van de externe accountant acht de rekenkamer de toelichting op de financiële jaarresultaten erg mager. Voor de beleidsmatige deelprogramma's zijn de – vaak omvangrijke – verschillen tussen begrotingsbudgetten na Turap II in het jaarverslag toegelicht. De grote verschillen tussen begroting en rekening in 'algemene middelen' (deelprogramma's 16.1-16.6) worden niet of beperkt via de betreffende paragrafen toegelicht. In bijlage 2 zijn in een cijfermatig overzicht de belangrijkste verschillen in begrote en werkelijke lasten, baten en mutaties reserves opgenomen. De rekenkamer constateert dat er geen beleidslijn is om in het kader van de actieve informatieplicht aan de gemeenteraad grote financiële afwijkingen van de begroting die optreden na Turap II te melden aan de raad. Verder blijkt uit de gekozen wijze van financiële verantwoording dat via vaststelling van de jaarstukken 2005 de raad impliciet instemt met de voorgestelde mutaties in de (bestemmings)reserves. Naar de mening van de rekenkamer zou het het budgetrecht van de gemeenteraad recht doen als de voorstellen tot dotatie/onttrekking van de reserves expliciet aan de raad zouden worden voorgelegd. De raad kan immers bestemmingen van eerder afgesproken bestemmingsreserves wijzigen en via amendementen hieraan sturing geven. Ditzelfde principe geldt ook voor de voorstellen vanuit het College voor bestemming van het resultaat nadat onttrekkingen en dotaties aan reserves hebben plaatsgevonden.
- Naar de mening van de rekenkamer is de leesbaarheid van het jaarverslag de afgelopen zeker verbeterd. Niettemin zijn de beleidsmatige consequenties van budgettaire afwijkingen, dan wel van afwijkende beleidsprestaties niet of nauwelijks inzichtelijk zonder kennis te hebben van de dienst-/productrealisaties. Verder is de jaarrekening 2005 als zelfstandig document naar de mening van de

rekenkamer 'voer' voor financiële specialisten en voor de controlerend accountant. Voor het niet-financieel geschoolde raadslid is het zonder adequate en heldere toelichting moeilijk te doorgronden.

4.3. *Het proces van totstandkoming van de jaarstukken 2005*

Voor het proces van totstandkoming van de jaarstukken met als resultaat een jaarverslag en een jaarrekening van kwalitatief goed niveau hanteert de rekenkamer de normen:

- er is sprake op dienst- en op concernniveau van voldoende menskracht m.b.t. de samenstelling van de jaarstukken en er wordt voldoende prioriteit aan gegeven;
- Het proces van de jaarstukken loopt voldoende gestructureerd met vanuit het concern een adequate regie in de richting van de diensten;
- De ten behoeve van de jaarstukken gebruikte informatie is van voldoende kwaliteit.

Bevindingen

- In de waarneming van de rekenkamer is het proces van totstandkoming van de jaarstukken de laatste jaren sterk verbeterd. De regie vanuit het concern draagt zorg voor een proces dat redelijk tot goed planmatig verloopt, en resulteert in tijdige door de raad vastgestelde jaarstukken die voor 15 juli aan de toezichthouder/provincie kunnen worden voorgelegd. De rekenkamer acht het mogelijk, er zijn diverse voorbeelden van bij andere gemeenten, om het totstandkomingsproces nog efficiënter te laten verlopen en tot vroegere vaststelling te komen. In de totale budgetcyclus zou dit ruimte kunnen geven voor hoofdlijndocument ten behoeve van de meerjarenbegroting in het najaar.
- In het rapport van bevindingen van de accountant is opgenomen dat 'door de werkzaamheden rond de concentratie van de middelenfuncties, de nog uit te voeren interne controles op het gebied van rechtmatigheid en wisseling van diverse bij de jaarrekening betrokken medewerkers, het aanleveren, verwerken en controleren van cijfers bij een aantal diensten onder druk heeft gestaan. Dit geldt met name voor de diensten Stadsbeheer en Stadsontwikkeling'. Hierdoor waren correcties dan wel op dienstniveau dan wel op concernniveau noodzakelijk. Naar de mening van de accountant wordt dit veroorzaakt doordat belangrijke controles pas aan het eind van het jaar 2005 dan wel bij de afronding en samenstelling van de (dienst)jaarrekening hebben plaatsgevonden.

4.4. *Het College draagt zorg voor een transparante uitvoering en verantwoording van het gevoerde beleid en beheer*

Als normen voor dit onderdeel van het budgetrecht van de raad hanteert de rekenkamer:

- Begrotingswijzigingen op deelprogramma-niveau en financiële gevolgen van beleidsvoorstellen worden op een inzichtelijke wijze aan de raad voorgelegd;
- Gedurende het lopende jaar heeft de raad inzicht in de actuele stand van de beleidsuitvoering;
- Tussen ambtelijke organisatie en College en tussen College en gemeenteraad is het budgetrecht van de gemeenteraad in het licht van de actieve informatieplicht voldoende verankerd;
- Raadsleden kunnen op functionele wijze (persoonlijk of digitaal) toegang tot en toelichting krijgen op relevante documenten.

Bevindingen

- Op 21 februari 2005 zijn in de raadscommissie FPD de ‘Spelregels Begrotingsbeheer’ geëvalueerd. Besloten werd tot een gewijzigde werkwijze ten aanzien van tussentijdse begrotingswijzigingen. Centraal staat in deze werkwijze het via een verzamelbesluit aanbieden van die begrotingswijzigingen die geen budgettaire consequenties hebben (inclusief de doorwerking van rijkswijzigingen in de algemene uitkering). Politieke en majeure begrotingswijzigingen worden via een afzonderlijk raadsvoorstel, inclusief begrotingswijziging, aan de raad voorgelegd. In 2005 is in maart 2005 een verzamelbesluit Begrotingswijzigingen door de gemeenteraad vastgesteld, om productenramingen van de diensten aan te laten sluiten op de budgetten uit de primitieve begroting 2005. Bij de Tussenrapportage II is tevens een verzamelbesluit aan de raad voorgelegd. Begrotingswijzigingen op deelprogrammaniveau en financiële gevolgen van beleidsvoorstellen werden via aparte besluiten (vaststellen gemeentelijk GSO-beleid, doorlichten reserves en voorzieningen, bijdrage herstelplan Presikhaaf) aan de raad voorgelegd.
- Via de Turaps I en II kreeg de raad in mei (over de eerste drie maanden) en in september (over de eerste zes maanden) integraal inzicht in de beleidsmatige en financiële stand van zaken. Geconstateerd kan worden dat de beleidsmatige prognoses in de beide tussenrapportages van een steeds betere kwaliteit waren. De financiële prognoses (Turap I een negatief geraamd concernresultaat van €3.1 mln.; in Turap II een negatief concernresultaat van €1,2 mln.) lijken een lager realiteitsgehalte te hebben. Opvallend acht de rekenkamer de grote verschillen tussen de bijgestelde begroting na Turap II en de werkelijke exploitatie-uitkomsten. Belangrijke ontwikkelingen bijvoorbeeld in het kader van de doeluitering WWB en in de algemene uitkering hebben in het najaar plaatsgevonden maar hebben niet geleid tot aanpassing van de begroting. Hiermee roepen de jaarstukken meer vragen op dan naar het oordeel van de rekenkamer nodig is. In bijlage 3 is een cijfermatig overzicht opgenomen met het financiële verloop van de prognoses in de tussenrapportages, naar de

werkelijke uitkomsten in de jaarstukken. In het jaarverslag worden zoals eerder gesteld de financiële ontwikkelingen na Turap II in de beleidsmatige deelprogramma's toegelicht, maar op de onderdelen m.b.t. de algemene middelen (vooral de post algemene lasten en baten) en op het bedrijfsvoeringsonderdeel Facilitaire Dienst mist de rekenkamer een toelichting op substantiële financiële verschillen.

- De rekenkamer acht een verbetering mogelijk en nodig op het gebied van een meer actieve informatievoorziening naar de raad toe in relatie tot haar budgetrecht. De vele vragen, niet in het minst op financieel gebied rondom de jaarstukken 2005, getuigen ervan dat een meer pro-actieve houding vanuit het College naar de raad en het maken van concrete afspraken over de operationalisatie van het budgetrecht van de raad wenselijk en nodig is.
- Het was in 2005 naar de mening van de rekenkamer voor raadsleden nog niet mogelijk om op een makkelijke en functionele wijze inzicht te krijgen in relevante (achterliggende) documenten. Het Bestuurlijk Informatie Systeem werkt nog niet als zodanig en is nog geen instrument dat relevantie informatie voor de raad goed ontsluit.

4.5 *De raad kan de doeltreffendheid, doelmatigheid en rechtmatigheid van beleid en financiën zoals in de jaarstukken opgenomen in voldoende mate vaststellen.*

Voor dit onderdeel van de borging van het budgetrecht van de raad hanteert de raad de volgende normen:

- de raad kan bereikte effecten toetsen aan de vooraf gestelde doelen;
- De raad kan beoordelen of er sprake is van een doelmatige uitvoering van beleid;
- Er is een goedkeurende accountantsverklaring bij de jaarrekening;
- De raad heeft kennis kunnen nemen van het normenkader voor de toetsing van de rechtmatigheid.

Bevindingen

- De rekenkamer constateert een duidelijke verbetering in de verslaglegging op dit gebied vooral door de samenvatting in het jaarverslag 2005 rondom de stadsprogramma's. De weergave van beoogde vs. gerealiseerde resultaten en beoogde en gerealiseerde effecten oogt in de waarneming van de rekenkamer nog wel onevenwichtig over de verschillende deelprogramma's. Door de veelheid aan gegevens en het ontbreken van prospectieve informatie is het trekken van conclusies over mogelijke (bij)sturing van de beleidsuitvoering door de raad niet of nauwelijks mogelijk. Daarmee blijft naar het oordeel van de rekenkamer de politieke discussie zich meer op details

richten dan op de hoofdlijnen van beleid. Al eerder is in deze rapportage geconstateerd dat de inhoudelijke samenhang tussen (wijziging van) budgetten, bijvoorbeeld door onttrekking of toevoegingen aan (bestemmings)reserves of voorzieningen, en de gerealiseerde prestaties, doelen en/of effecten niet aanwezig is. De vraag of met een x-budget meer of minder de doelen ook gehaald hadden kunnen worden, dan wel dat er meer prestaties zijn geleverd, is voor de raad niet te beantwoorden. De rekenkamer juicht in dit kader de voorstellen die vanuit het College zullen komen toe, welke samenhangen met de eerder genoemde memo 'Naar een beter controleerbaar jaarverslag'. Van belang hierbij is een duidelijk en tijdgebonden verbeterplan, in overleg met de raad.

- Naar het oordeel van de rekenkamer kan de raad de doelmatigheid van de beleidsuitvoering in de jaarstukken niet toetsen. Daarvoor is een onderscheid nodig tussen apparaatskosten en programmakosten en dit onderscheid is niet gemaakt in de deelprogramma's. Met betrekking tot de beide doelmatigheidsonderzoeken conform de gemeentelijke verordening 213 a naar het gebieds- en wijkgericht werken en naar de beleidscapaciteit in de gemeente rapporteert het College in de paragraaf bedrijfsvoering. Uit de toelichting blijkt dat over beide onderzoeken nog geen eindresultaat kan worden gerapporteerd. Bovendien acht het College, gelet op de bezuinigingstaakstellingen die aan de genoemde onderzoeken hangen, deze geen typische '213 a' onderzoeken. De 213 a onderzoeken 'zouden neutrale onderzoeken moeten zijn aan de hand waarvan verbeteracties kunnen worden opgesteld'. De genoemde onderzoeken krijgen langs een ander traject hun vervolg. In de loop van 2006 zal een aangepast onderzoeksprogramma conform de verordening 213 a door het College ter kennisname aan de raad worden voorgelegd.
- Over 2005 heeft de gemeente zowel op het gebied van een getrouw beeld (is in de administratie goed opgenomen wat er aan financiële handelingen heeft plaatsgevonden) als op het gebied van de rechtmatigheid (waren de financiële handelingen conform de geldende externe en interne regels) een goedkeurende verklaring ontvangen. De rekenkamer complimenteert de organisatie voor deze prestatie. De accountant vraagt in zijn rapport van bevindingen, gelet op de juridische complexiteit hiervan, wel aandacht voor het proces van inkoop en aanbestedingen en voor het subsidieproces. Een door de gemeente verkregen subsidie wordt vaak doorgegeven naar uitvoerende instellingen. Voor een rechtmatige besteding van de subsidiegelden is het noodzakelijk dat de gemeente de voorwaarden die verbonden zijn aan de subsidie formeel ook doorgeeft aan de uitvoerende instelling. Voor de duidelijkheid benadrukt de rekenkamer nogmaals dat uitsluitend de concernjaar**rekening**

onderwerp van controle van de accountant is. De inhoud van het concern**jaarsverslag** wordt marginaal getoetst. Die toetsing blijft beperkt tot het signaleren van mogelijke tegenstrijdigheden tussen het jaarsverslag en de jaarrekening. De accountantscontrole omvat dus geen oordeel over de inhoudelijke juistheid en volledigheid van de informatie in de deelprogramma's en de paragrafen.

- Op 19 december 2005 heeft de gemeenteraad het controleprotocol voor de accountantscontrole vastgesteld. De raad is opdrachtgever voor de accountant en als zodanig is de accountant in het kader van de borging van het budgetrecht van de raad een belangrijke adviseur. Aan het controleprotocol zijn ten behoeve van de controle op de rechtmatigheid, wetten en overige regels toegevoegd waaraan de accountant de financiële beheershandelingen dient te toetsen. Daarbij valt te denken aan Europese en landelijke wetgeving maar ook aan provinciale verordeningen en eigen gemeentelijke verordeningen en, niet in het minst, de programmabegroting. De accountant steunt bij zijn controlewerk sterk op de interne controleplannen van de gemeentelijke organisatie. Hoe meer de organisatie zelf op dit gebied doet, hoe minder intensief het werk van de accountant wordt. Geconstateerd kan worden dat de gemeentelijke organisatie veelal wel over interne controleplannen beschikt, maar dat de uitvoering erg laat in 2005 ter hand is genomen en vaak ook nog met behulp van externe capaciteit. De rekenkamer pleit in lijn met de accountant voor het meer gespreid uitvoeren van interne controles door de diensten en deze uitvoering ook in eigen beheer oppakken.

BIJLAGEN ADVIESRAPPORT
REKENKAMERCOMMISSIE ARNHEM
JAARSTUKKEN 2005

Bijlage A

Handreiking voor de inhoudelijke behandeling van de jaarstukken 2005 door de Gemeenteraad

Voor de jaarstukken 2005 gelden als uitwerking van de bepalingen in de Gemeentewet de eisen van het Besluit Begroting en Verantwoording (BBV) provincies en gemeenten. Uitgangspunt van BBV is in de eerste plaats dat de begroting en jaarstukken voldoen aan de informatiebehoefte van de Gemeenteraad. De waarborging van de informatiebehoefte van de Gemeenteraad staat voorop, omdat het budgetrecht één van de belangrijkste rechten van de Gemeenteraad is.

Een belangrijke eis is dat de jaarstukken een 'spiegel' van de begroting moeten zijn. Dat houdt in dat de jaarstukken qua opzet identiek aan de begroting moeten zijn. Gedachte hierachter is dat verantwoordingsinformatie in de jaarstukken eenvoudig afgezet kan worden tegen de voornemens uit de begroting. Net zoals de programmabegroting bestaan de jaarstukken uit:

- Het jaarverslag (als tegenhanger van de beleidsbegroting)
- De jaarrekening (als tegenhanger van de financiële begroting)

Het jaarverslag bestaat uit een programmaverantwoording (als tegenhanger van het programmaplan) en de paragrafen (zelfde titel in de programmabegroting).

De jaarrekening bestaat uit de uit de programmarekening met toelichting (in de financiële begroting wordt dit het overzicht van baten en lasten met toelichting genoemd) en de balans met toelichting (in de financiële begroting wordt gesproken van de uiteenzetting van de financiële positie en de toelichting).

Volgens BBV is een **programma** een samenhangend geheel van activiteiten. In de begroting dient per programma expliciet te worden ingegaan op de te bereiken maatschappelijke effecten en de wijze waarop er naar gestreefd zal worden die effecten te verwezenlijken. In de jaarstukken wordt verantwoording afgelegd over de realisatie van de voornemens uit de begroting.

De **paragrafen** geven een dwarsdoorsnede van de financiële aspecten van de begroting gezien vanuit een bepaald perspectief. Het gaat met name om de beleidslijnen van beheersmatige aspecten die grote financiële gevolgen kunnen hebben. Mogelijk is ook hun politieke betekenis groot, of zijn ze van belang voor het realiseren van de programma's. Deze informatie komt in de begroting (en jaarstukken) veelal versnipperd voor en is daardoor minder inzichtelijk. Het is de bedoeling van de paragrafen dat de Raad de juiste en integrale informatie krijgt om zijn kaderstellende (bij de begroting) en controlerende (bij de jaarstukken) rol ook op de beheersmatige aspecten waar te maken. De kwaliteit van deze beheersmatige aspecten is immers van groot belang voor een continue, effectieve en efficiënte dienstverlening door de gemeente.

Voor de Gemeenteraad het College decharge kan verlenen (door vaststelling van de jaarstukken keurt de gemeenteraad het door het College gevoerde beleid en beheer goed), moet aan de informatiebehoefte van de raads- en commissieleden zijn voldaan. De jaarstukken zijn erop gericht aan die informatiebehoefte te voldoen. Het is aan de raads- en commissieleden te beoordelen of dit het geval is. Daar waar dat niet het geval is, kan hier (veelal) door het stellen van vragen alsnog invulling aan worden gegeven.

Om te beoordelen of aan de informatiebehoefte van de raads- en commissieleden wordt voldaan zijn drie invalshoeken van belang (per programma én per paragraaf):

1. Wordt helder verantwoording afgelegd over de voornemens uit de begroting (helder wil zeggen afwijkingen worden duidelijk en in concrete bewoordingen verklaard)? Wordt daarbij geconstateerd of het al dan niet de goede kant op gaat met het beleid (wordt er een duidelijke conclusie getrokken over afwijkingen) en wat dit zou kunnen betekenen voor de toekomst (wat zijn de lessen voor de komende begroting)?

2. Wordt in de jaarstukken verantwoording afgelegd over belangrijke ontwikkelingen en activiteiten die bij de begroting niet waren voorzien? En zo ja, worden de oorzaken daarvan geanalyseerd en wordt aangegeven wat deze zouden kunnen betekenen voor toekomst?
3. Ontbreekt er (verantwoordings)informatie?

Voor de programma's zijn deze drie vragen specifiek aan de orde voor de in BBV voorgeschreven drie W-vragen:

Begroting	Jaarverslag
Wat willen we bereiken?	Wat hebben we bereikt? Er wordt uitgelegd in hoeverre beoogde doelen feitelijk zijn gerealiseerd; de realisatie van doelen wordt dus afgezet tegen de voornemens uit de begroting.
Wat gaan we <i>daarvoor</i> doen?	Wat hebben we <i>daarvoor</i> gedaan? Er wordt uitgelegd in hoeverre beoogde activiteiten feitelijk hebben plaatsgevonden; de realisatie van activiteiten wordt dus afgezet tegen de voornemens uit de begroting.
Wat gaat <i>dat</i> kosten?	Wat heeft dat gekost? Er is verantwoord over de lasten en baten afzonderlijk; het verschil met de dynamische begroting wordt uitgelegd.

Voor de paragrafen zijn de drie vragen aan de orde voor de in BBV voorgeschreven onderdelen van de diverse paragrafen. Er dient in de jaarstukken verantwoording afgelegd te worden over de voornemens uit de begroting over:

Paragraaf Lokale heffingen:
De geraamde inkomsten
Het beleid ten aanzien van de lokale heffingen
Een overzicht op hoofdlijnen van de diverse heffingen
Een aanduiding van de lokale lastendruk
Een beschrijving van het kwijtscheldingsbeleid
Paragraaf Weerstandsvermogen:
Inventarisatie weerstandscapaciteit
Een inventarisatie van de risico's
Het beleid omtrent de weerstandscapaciteit en de risico's
Paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen:
• Wegen:
• Beleidskader
• De uit het beleidskader voortvloeiende financiële consequenties
• De vertaling van de financiële consequenties in de begroting
• Riolering
• Beleidskader
• De uit het beleidskader voortvloeiende financiële consequenties
• De vertaling van de financiële consequenties in de begroting
• Water
• Beleidskader
• De uit het beleidskader voortvloeiende financiële consequenties
• De vertaling van de financiële consequenties in de begroting
• Groen
• Beleidskader

<ul style="list-style-type: none"> • De uit het beleidskader voortvloeiende financiële consequenties
<ul style="list-style-type: none"> • De vertaling van de financiële consequenties in de begroting
<ul style="list-style-type: none"> • Gebouwen
<ul style="list-style-type: none"> • Beleidskader
<ul style="list-style-type: none"> • De uit het beleidskader voortvloeiende financiële consequenties
<ul style="list-style-type: none"> • De vertaling van de financiële consequenties in de begroting
Paragraaf Financiering:
Beleidsvoornemens t.a.v. het risicobeheer van de financieringsportefeuille - algemeen
Risico vlottende schuld
Risico vaste schuld
Kredietrisico
<ul style="list-style-type: none"> - Leningen (opgenomen gelden) - Beleggingen (uitgezette gelden) - gemeentegaranties
Financieringspositie (inzicht)
Regelgeving en organisatie
Paragraaf Bedrijfsvoering:
<ul style="list-style-type: none"> • Personeel • Informatisering • Automatisering • Communicatie • Organisatie • Financieel beheer: <ul style="list-style-type: none"> • Administratieve organisatie • Interne controle   • Facilitaire dienstverlening • Interne processen • Externe processen • Relatie met uitvoering programma's uit programmaplan
Paragraaf Verbonden partijen:
Visie in relatie tot doelstellingen begroting
Beleidsvoornemens
Publiek belang
Financieel belang
Bestuurlijk belang
Relatie verbonden partij / publiek belang als geconcretiseerd in de programma's
Paragraaf Grondbeleid:
Visie op grondbeleid in relatie tot de realisatie van de doelstellingen van de programma's die zijn opgenomen in de begroting
Een aanduiding van de wijze waarop de gemeente het grondbeleid uitvoert
Een actuele prognose van de te verwachten resultaten van de totale grondexploitatie
Een onderbouwing van de geraamde winstneming
De beleidsuitgangspunten omtrent de reserves voor grondzaken in relatie tot de risico's van de grondzaken

Voor wat betreft de formele inhoud van de **programmarekening** staan in onderstaande box de artikelen 27 en 28 van de BBV

Artikel 27:

1. *De programmarekening bevat:*
  - a. *De gerealiseerde baten en lasten per programma*
  - b. *Het overzicht van de gerealiseerde algemene dekkingsmiddelen*
  - c. *Het gerealiseerde resultaat voor bestemming (a-b)*
  - d. *De werkelijke toevoegingen en onttrekkingen aan reserves*
  - e. *Het gerealiseerde resultaat na bestemming (c-d)*
2. *De programmarekening bevat van de onderdelen genoemd in het eerste lid ook de ramingen uit de begroting voor en na wijziging.*

Artikel 28:

De toelichting op de programmarekening bevat ten minste:

- a. *Voor alle onderdelen van artikel 27, eerste lid een analyse van de afwijkingen tussen begroting na wijziging en de programmarekening;*
- b. *Een overzicht van de aanwending van het bedrag voor onvoorzien;*
- c. *Een overzicht van de incidentele baten en lasten.*

Uit de inhoud en toelichting op de BBV blijkt dat het exploitatieresultaat eerst wordt weergegeven zonder inzet van door de raad vastgestelde 'spaarpotjes' (algemene of bestemmingsreserves), met andere woorden het resultaat uit de reguliere bedrijfsvoering. Daarna wordt de inzet van algemene of bestemmingsreserves (het eigen vermogen) voorgelegd aan de raad met als uitkomst het resultaat waarvoor het college bestemmingen kan voorstellen. Uiteraard kan de raad deze bestemmingsvoorstellen amenderen.

Bij de weergave van het vermogen van de gemeente (de activa) en de wijze waarop deze bezittingen zijn gefinancierd (de passiva) is het onderscheid tussen reserves en voorzieningen sinds de komst van de BBV extra van belang.

Bij algemene en bestemmings**reserves** bestaat de mogelijkheid dat de raad de oorspronkelijk afgesproken bestemming kan wijzigen. Reserves zijn onderdeel van het eigen vermogen van de gemeente. Bij **voorzieningen** gaat het om min of meer onzekere verplichtingen die te zijner tijd schulden kunnen worden. Daarnaast kunnen voorzieningen betrekking hebben op het spreiden van bepaalde toekomstige kosten (groot onderhoud) of een schatting betreffen van risico's die voortvloeien uit de bedrijfsvoering (kosten van rechtsgedingen, reorganisaties e.d.). Voorzieningen behoren tot het vreemde vermogen van de gemeente en worden meegenomen bij de bepaling van het exploitatieresultaat uit reguliere bedrijfsvoering. Alle besluitvorming na de bepaling dit resultaat in relatie tot het eigen vermogen is in beginsel een bevoegdheid van de raad.

In zijn algemeenheid kan worden gesteld dat met de bepalingen in de BBV de financiële positie van de gemeente en het inzicht daarin extra accenten krijgt. Alhoewel het jaarlijks uitgeven van vastgestelde middelen aan afgesproken maatschappelijke doelen het belangrijkste uitgangspunt van de financiële huishouding van de gemeente is, krijgt de levensvatbaarheid op korte, middellange en lange termijn steeds meer aandacht. Door toenemende financiële risico's is het inzicht in een gezonde financiële positie die nodig is om het niveau van voorzieningen in stand te houden en om onverwachte uitgaven op te vangen steeds belangrijker geworden. Daardoor zijn naast de begroting en rekening van baten en lasten ook de balans en de meerjarenramingen voor de beoordeling van de financiële positie van belang. Het is dan ook essentieel dat de raad met als minimum-eisen aan de budgetcyclus zoals opgenomen in de bepalingen in de BBV, in de jaarstukken naast de stand van zaken op het gebied van de beleidsuitvoering ook een helder, toegankelijk en communiceerbaar inzicht krijgt in de financiële positie van de gemeente.

Naast de BBV zijn in relatie tot het budgetrecht van de raad de volgende artikelen uit de Verordening financieel beleid en beheer gemeente Arnhem relevant:

Artikel 3. Programmabegroting

1. De raad stelt in ieder geval bij de aanvang van een nieuwe raadsperiode een (deel)programma-indeling vast.
2. De raad stelt per (deel)programma vast:

- a. WAT de gemeente voor de stad, haar inwoners en de stedelijke samenleving wil bereiken (de maatschappelijke effecten);
  - b. WAT het hiervoor gaat doen (de prestaties);
  - c. WELKE financiële middelen hiervoor beschikbaar zijn (lasten, baten en saldo).
3. Het college stelt per (deel)programma indicatoren voor met betrekking tot de beoogde maatschappelijke effecten en de te leveren prestaties.
  4. De raad stelt de indicatoren, bedoeld in het derde lid, vast.

Artikel 5. Kaders begroting

1. Het college biedt de raad de uitgangspunten aan voor het volgend begrotingsjaar en de drie daarop volgende jaren. Hierbij worden de bevindingen betrokken uit de actuele tussentijdse rapportage over de uitvoering van de lopende begroting en uit de jaarstukken van het afgelopen begrotingsjaar.
2. Kortingen op het gemeentefonds als gevolg van taakmutaties worden één-op-één doorgegeven aan de betreffende dienst.
3. Toevoegingen als gevolg van taakmutaties worden overeenkomstig door het college aanvaarde financiële en beleidsmatige onderbouwingen doorgegeven aan de betreffende dienst en daartoe gedurende een periode van maximaal één jaar op concernniveau gereserveerd

Artikel 8. Tussentijdse rapportage en informatie

1. Het college informeert de raad door middel van tussentijdse rapportages over de realisatie van de begroting van de gemeente.
2. *Het college biedt de raad tussentijds rapportages aan overeenkomstig de afspraken die daarover zijn gemaakt in het in artikel 2 bedoelde voorstel jaarcyclus*
3. De inrichting van de tussentijdse rapportages sluit aan bij de (deel)programma-indeling van de begroting.
4. De rapportages gaan in op afwijkingen, zowel wat betreft de baten en lasten en de resultaten als de prestaties en relevante maatschappelijke effecten. De rapportages besteden in ieder geval aandacht aan substantiële afwijkingen ten aanzien van:
  - a. inkomsten uit de algemene uitkering;
  - b. de rente-ontwikkeling op de kapitaalmarkt;
  - c. resultaten uit grondexploitatie;
  - d. realisatie op begrote subsidieverwachtingen;
  - e. in de begroting voorziene risico's.Tevens besteden de rapportages aandacht aan de stand van zaken met betrekking tot grote projecten die in voorbereiding of ontwikkeling zijn.
5. Gesignaleerde afwijkingen worden waar nodig voorzien van een bijstellingsvoorstel.

Artikel 9. Jaarstukken

1. Het college draagt zorg voor een adequate vertaling van de verantwoording van de diensten naar de productenrealisatie en naar de (deel)programma verantwoording.
2. Het college legt verantwoording af over de uitvoering van de (deel)programma's. In de verantwoording geeft het college aan:
  - a. WAT de gemeente voor de stad, haar inwoners en de stedelijke samenleving heeft bereikt (de maatschappelijke effecten);
  - b. WAT het daarvoor gedaan heeft (prestaties);
  - c. WELKE lasten en baten daarmee gemoeid zijn geweest;
  - d. HOE de resultaten zich verhouden tot de in de begroting gestelde doelen.
3. De raad bepaalt aan de hand van de uitvoering van de (deel)programma's of de beleidsdoelen van de (deel)programma's voor het lopende jaar bijstelling behoeven.

Artikel 13. Reserves en voorzieningen

1. Met inachtneming van het wettelijk kader worden reserves en voorzieningen door de raad gedefinieerd.
2. Reserves worden ingesteld bij expliciet raadsbesluit. Lopende het jaar kunnen worden ingesteld:
  - a. bestemmingsreserves die bestaan uit van derden verkregen middelen, waaraan geen stringente condities voor de richting van de aanwending zijn verbonden;

b. egalisatierekeningen die dienen om tariefschommelingen op te vangen of investeringsbijdragen te middelen.

In de begroting en de jaarstukken dient te worden verwezen naar het desbetreffende raadsbesluit.

Een voorstel tot het instellen van andere reserves wordt bij de begroting ingediend;

3. Voorzieningen kunnen lopende het jaar worden ingesteld. Bij het vaststellen van de jaarrekening verleent de raad goedkeuring aan de gevormde voorzieningen.

4. Het aantal reserves en voorzieningen wordt zo veel mogelijk beperkt. Hiertoe dient voor reserves bij het instellingsvoorstel en voor voorzieningen bij de jaarrekening informatie te worden verstrekt over:

- doel van de reserve of voorziening
- motief voor de instelling
- voeding ervan
- maximale hoogte
- maximale duur
- bestedingsraming voor de komende jaren

5. Reserves en voorzieningen worden jaarlijks geactualiseerd en getoetst.

Tabel begrote en gerealiseerde lasten 2005

BIJLAGE B1

x 1.000 € en begroting na wijzigingen

Nr. deelpr.	Omschrijving	Begr. Lasten 2005	Realisatie 2005	Belangrijkste reden afwijking
01.1	Gemeenteraad	2.266	2.176	
0.1.2	Besturen op hoofdlijnen	10.987	11.263	o.m. voorziening FPU € 400.000
0.2.1	Loketten zonder drempels	5.348	6.071	o.m. hogere legesafracht rijk € 200.000
0.2.2	Digitale serviceverlening	723	620	
0.3.1	Voorschoolse ontwikkeling	1.666	1.721	
0.3.2	Goed onderwijs	51.048	48.961	achterblijvende investeringen € 1.200.000 OVSV € 600.000
0.3.3	Volwasseneneducatie	2.913	3.058	
0.4.1.	Afstand arbeidsmarkt	46.829	49.462	Overschrijding onderdeel Zelfstandigen € 2.8 mln; extra-kosten uitloop ID-banen
0.4.2	Inkomensvoorziening	119.529	108.174	Lagere lasten WWB inkomen € 10.8mln.; lagere lasten bijzondere bijstand € 1.2 mln.
0.5.1	Gezondheidszorg	17.721	19.594	Dotatie voorziening heroïneverstrekking € 654.000;nadeel subsidie asielzoekers € 360.000
0.5.2	Zorg in kwetsbare sit.	9.576	10.268	Hogere lasten Wvg € 450.000
0.6.1	Veiligheid	718	600	
0.6.2	Brand-rampenbestrijding	8.404	9.282	Afwikking kosten HGM € 878.000
0.7.1	Kunst en cultuur	23.891	22.652	Abusievelijk lasten Stichting Horac € 3.7 mln.; Bruto verantwoord van lasten € 2 mln.
0.7.2	Actief sporten	16.316	17.347	Bedrijfsvoeringkosten Sportbedrijf € 1.mln.
0.8.1	Mij. Actieve burgers	341	506	
0.8.2	Samenleven in de buurt	5.452	6.412	Abusievelijk werken voor diensten en derden opgenomen € 800.000
0.8.3	Groepsverbanden en (sub)culturen	6.765	7.210	Niet geraamde lasten € 400.000
0.8.4	Integratiebeleid	5.643	6.339	Toevoeging voorziening € 650.000; hogere lasten Oudkomers € 400.000;lagere lasten WIN
0.9.1	Ontwikkeling binnenstad	0	0	
0.9.2	Ontw. Stedelijke ruggengraat	0	0	
10.1	Herstructurering wijken/bedr.terr.	0	0	
10.2	Wijken up to date houden	0	0	
10.3	Nieuwe duurzame stadsuitleg	0	0	
10.4	Grondexploitatie	22.907	50.000	afgeronde projecten worden verantwoord.
11.1	Evenw. Gebruik vervoersmiddelen	6.647	9.899	Afwikking fietsprojecten € 2.1 mln; afwikking parkeerverwijssysteem € 1.2 mln.
11.2	Duurz. Verbetering verkeersveiligh.	403	492	
12.1	Woningmarkt	4.710	8.050	mutatie voorziening ISV € 1 mln; dotatie voordeel stadsvernieuwing € 1.8 mln.
13.1	Arnhem schoon, heel, veilig	25.766	29.633	Hogere lasten BGB inhaalactie € 2.2 mln.; transacties aan- en verkoop panden € 1 mln.
13.2	Afval en riolering	21.732	20.936	Lagere lasten vertraging GRP € 600.000
13.3	Beeld-ruimtelijke kwaliteit/erfgoed	5.890	6.865	Dotatie aan voorziening € 500.000
14.1	verbeteren ondernemingsklimaat	4.687	4.480	Lagere lasten door bijdrage ISV die elders is verantwoord € 800.000
15.1	Duurzame inrichting milieu	3.006	3.041	
15.2	Goed milieubeheer	5.217	15.227	Voorziening gasfabriekterrein € 4 mln.; administratieve boekingen € 5.8 mln.
15.3	Handhaving milieukwaliteit	4.176	3.825	
16.1	Geldleningen	55.375	49.820	
16.2	Beleggingen	688	10.211	
16.3	Belastingen en heffingen	8.937	8.818	
16.4	Algemene uitkeringen	1.154	5.379	
16.5	Algemene lasten	36.134	94.137	
	Subtotaal	543.565	652.529	
16.6	Facilitaire Dienst	29.301	38.729	
	Totaal generaal	572.866	691.258	

Tabel begrote en gerealiseerde baten 2005

BIJLAGE B2

x 1.000 € en begroting na wijzigingen

Nr. deelpr.	Omschrijving	Begr. Baten 2005	Realisatie 2005	Belangrijkste reden afwijking
01.1	Gemeenteraad	10	14	
0.1.2	Besturen op hoofdlijnen	545	949	O.m. afrekening vml Regio Arnhem (zowel lasten als baten) € 140.000
0.2.1	Loketten zonder drempels	1.882	2.611	O.m. hogere legesopbrengst € 465.000
0.2.2	Digitale serviceverlening	0	25	
0.3.1	Voorschoolse ontwikkeling	35	26	
0.3.2	Goed onderwijs	32.578	32.717	O.m. hogere bijdrage de Basis € 1mln.; minder specifieke rijksvergoedingen € 360.000
0.3.3	Volwasseneneducatie	2.700	3.489	O.m. vergoeding oudkomers € 650.000
0.4.1.	Afstand arbeidsmarkt	36.690	39.429	O.m. voordeel baten Zelfstandigen € 2,7 mln.; hogere subsidie uitloop ID-banen € 900.000
0.4.2	Inkomensvoorziening	100.420	94.907	O.m. lagere subsidie WWB-inkomen € 5.5 mln.
0.5.1	Gezondheidszorg	11.060	12.769	O.m. ontvangen rijksvergoeding heroïneverstrekking € 650.000
0.5.2	Zorg in kwetsbare sit.	556	566	
0.6.1	Veiligheid	254	204	
0.6.2	Brand-rampenbestrijding	0	0	
0.7.1	Kunst en cultuur	7.946	6.190	Abusievelijk baten Stichting Horac -€ 3.7 mln.; bruto verantwoord baten +€ 2 mln.
0.7.2	Actief sporten	6.988	7.882	O.m. stelpost onderuitputting kapitaallasten+ € 525.000
0.8.1	Mij. Actieve burgers	47	212	Niet begrote baten € 167.000 (tegenover niet begrote lasten)
0.8.2	Samenleven in de buurt	805	1.607	Abusievelijk (neutrale) werken voor derden en diensten € 800.000
0.8.3	Groepsverbanden en (sub)culturen	1.017	2.001	O.m. niet geraamde baten uitvoering regelingen € 365.000 (tegenover niet geraamde lasten)
0.8.4	Integratiebeleid	3.831	5.767	O.m. vrijvallen voorziening oudkomers € 1.3 mln. en niet begrote onttrekking voorziening € 0,4 mln.
0.9.1	Ontwikkeling binnenstad	0	0	
0.9.2	Ontw. Stedelijke ruggengraat	0	0	
10.1	Herstructurering wijken/bedr.terr.	0	0	
10.2	Wijken up to date houden	0	0	
10.3	Nieuwe duurzame stadsuitleg	0	0	
10.4	Grondexploitatie	28.527	53.563	N.b. afrekening afgeronde projecten
11.1	Evenw. Gebruik vervoersmiddelen	5.031	6.048	O.m. afwikkeling project IJsseloord € 0,5 mln. en hogere opbrengst parkeergelden € 0.7 mln.
11.2	Duurz. Verbetering verkeersveiligh.	0	0	
12.1	Woningmarkt	181	5.243	O.m. mutatie voorziening ISV € 1 mln.; verkoop panden € 1.5 mln. vrijvallen voorziening stadsvern. € 1.4 mln.
13.1	Arnhem schoon, heel, veilig	2.629	4.095	O.m. transacties SO aan- en verkoop panden voor diensten € 920.000
13.2	Afval en riolering	1.826	1.974	
13.3	Beeld-ruimtelijke kwaliteit/erfgoed	3.921	5.313	O.m. administratieve boeking ivm stadsvernieuwingsprojecten € 740.000; hogere legesopbrengsten € 640.000
14.1	verbeteren ondernemingsklimaat	2.363	2.027	O.m. ISV-bijdrage die elders is verantwoord -€ 800.000
15.1	Duurzame inrichting milieu	548	574	
15.2	Goed milieubeheer	3.002	9.042	Administratieve boekingen + € 5.8 mln.
15.3	Handhaving milieukwaliteit	801	848	
16.1	Geldleningen	59.329	57.035	
16.2	Beleggingen	2.883	855	
16.3	Belastingen en heffingen	65.463	64.626	
16.4	Algemene uitkeringen	118.823	127.658	
16.5	Algemene lasten	36.920	101.256	
	Subtotaal	539.611	651.522	
16.6	Facilitaire Dienst	29.651	43.438	
	Totaal generaal	569.262	694.960	

Tabel exploitatieresultaten en reservemutaties

BIJLAGE B3

Nr. deelpr.	Omschrijving	Begr. Expl.resultaat.	Begr.mutatie reserve	Begr.Saldo	Rek.resultaat	Mutatie reseve	Rek.saldo
01.1	Gemeenteraad	-2.256	0	-2.256	-2.162	-93	-2.255
0.1.2	Besturen op hoofdlijnen	-10.442	0	-10.442	-10.314	36	-10.278
0.2.1	Loketten zonder drempels	-3.466	326	-3.140	-3.460	317	-3.143
0.2.2	Digitale serviceverlening	-723	8	-715	-595	-120	-715
0.3.1	Voorschoolse ontwikkeling	-1.631	0	-1.631	-1.695	0	-1.695
0.3.2	Goed onderwijs	-18.470	0	-18.470	-16.243	-1.009	-17.252
0.3.3	Volwasseneneducatie	-213	0	-213	431	0	431
0.4.1.	Afstand arbeidsmarkt	-10.139	0	-10.139	-10.033	-138	-10.171
0.4.2	Inkomensvoorziening	-19.109	-74	-19.183	-13.267	-594	-13.861
0.5.1	Gezondheidszorg	-6.661	0	-6.661	-6.825	113	-6.712
0.5.2	Zorg in kwetsbare sit.	-9.020	0	-9.020	-9.702	17	-9.685
0.6.1	Veiligheid	-464	0	-464	-396	124	-272
0.6.2	Brand-rampenbestrijding	-8.404	0	-8.404	-9.282	598	-8.684
0.7.1	Kunst en cultuur	-15.945	0	-15.945	-16.462	-267	-16.729
0.7.2	Actief sporten	-9.328	25	-9.303	-9.465	-66	-9.531
0.8.1	Mij. Actieve burgers	-294	0	-294	-293	0	-293
0.8.2	Samenleven in de buurt	-4.647	0	-4.647	-4.805	88	-4.717
0.8.3	Groepsverbanden en (sub)culturen	-5.748	0	-5.748	-5.209	43	-5.166
0.8.4	Integratiebeleid	-1.812	0	-1.812	-572	59	-513
0.9.1	Ontwikkeling binnenstad	0	0	0	0	0	0
0.9.2	Ontw. Stedelijke ruggengraat	0	0	0	0	0	0
10.1	Herstructurering wijken/bedr.terr.	0	0	0	0	0	0
10.2	Wijken up to date houden	0	0	0	0	0	0
10.3	Nieuwe duurzame stadsuitleg	0	0	0	0	0	0
10.4	Grondexploitatie	5.620	-5.779	-159	3.563	-4.762	-1.199
11.1	Evenw. Gebruik vervoersmiddelen	-1.616	374	-1.242	-3.851	2.417	-1.434
11.2	Duurz. Verbetering verkeersveiligh.	-403	0	-403	-492	86	-406
12.1	Woningmarkt	-4.529	13	-4.516	-2.807	-1.722	-4.529
13.1	Arnhem schoon, heel, veilig	-23.137	-2	-23.139	-25.538	2.099	-23.439
13.2	Afval en riolering	-19.906	261	-19.645	-18.962	1.035	-17.927
13.3	Beeld-ruimtelijke kwaliteit/erfgoed	-1.969	-337	-2.306	-1.552	-664	-2.216
14.1	verbeteren ondernemingsklimaat	-2.324	0	-2.324	-2.453	0	-2.453
15.1	Duurzame inrichting milieu	-2.458	0	-2.458	-2.467	0	-2.467
15.2	Goed milieubeheer	-2.215	-44	-2.259	-6.185	0	-6.185
15.3	Handhaving milieukwaliteit	-3.375	0	-3.375	-2.977	0	-2.977
16.1	Geldeningen	3.954	-498	3.456	7.215	-195	7.020
16.2	Beleggingen	2.195	-186	2.009	-9.356	8.770	-586
16.3	Belastingen en heffingen	56.526	-131	56.395	55.808	-371	55.437
16.4	Algemene uitkeringen	117.669	0	117.669	122.279	0	122.279
16.5	Algemene lasten	786	9.649	10.435	7.119	6.947	14.066
	Subtotaal	-3.954	3.605	-349	-1.005	12.748	11.743
16.6	Facilitaire Dienst	350	0	350	4.709	-4.539	170
	Totaal generaal	-3.604	3.605	1	3.704	8.209	11.913

DEELPROGRAMMA	TURAP I prognose 2005					TURAP II prognose 2005					Jaarrekening 2005				
	Lasten	Baten	Expl.res.	Mut.res.	Saldo	Lasten	Baten	Expl.res.	Mut.res.	Saldo	Lasten	Baten	Expl.res.	Mut.res.	Saldo
Gemeenteraad	-2.357	21	-2.336	0	-2.336	-2.266	10	-2.256	0	-2.256	-2.176	14	-2.162	-93	-2.255
Besturen op hoofdlijnen	-10.994	551	-10.443	0	-10.443	-11.127	545	-10.582	0	-10.582	-11.263	949	-10.314	36	-10.278
Loketten zonder drempels	-5.413	2.093	-3.320	326	-2.994	-5.348	2.076	-3.272	132	-3.140	-6.071	2.611	-3.460	317	-3.143
Digitale serviceverlening	-533	-10	-543	8	-535	-723	0	-723	8	-715	-620	25	-595	-120	-715
Voorschoolse ontwikkeling	-1.698	60	-1.638	0	-1.638	-1.677	35	-1.642	0	-1.642	-1.721	26	-1.695	0	-1.695
Goed onderwijs	-51.297	32.535	-18.762	-112	-18.874	-49.960	32.408	-17.552	-57	-17.609	-48.961	32.717	-16.244	-1.009	-17.253
Volwasseneneducatie	-2.916	2.703	-213	0	-213	-2.913	2.700	-213	0	-213	-3.058	3.489	431	0	431
Afstand arbeidsmarkt	-44.378	36.713	-7.665	0	-7.665	-44.217	36.692	-7.525	35	-7.490	-49.462	39.429	-10.033	-138	-10.171
Inkomensvoorziening	-118.637	99.883	-18.754	-74	-18.828	-117.617	100.420	-17.197	-285	-17.482	-108.174	94.907	-13.267	-594	-13.861
Lichamelijke en geestelijke gezondheidszorg	-19.529	11.565	-7.964	0	-7.964	-18.229	11.060	-7.169	84	-7.085	-19.594	12.769	-6.825	113	-6.712
Zorg in kwetsbare situaties	-9.962	510	-9.452	0	-9.452	-10.629	556	-10.073	0	-10.073	-10.268	566	-9.702	17	-9.685
Bevorderen veiligheid	-690	227	-463	0	-463	-704	255	-449	96	-353	-600	204	-396	124	-272
Bestrijden brand en rampen	-9.208	0	-9.208	0	-9.208	-9.104	0	-9.104	0	-9.104	-9.282	0	-9.282	598	-8.684
Kunst en cultuur	-24.193	8.111	-16.082	0	-16.082	-24.675	7.947	-16.728	0	-16.728	-22.652	6.190	-16.462	-267	-16.729
Actief sporten	-16.670	7.156	-9.514	25	-9.489	-16.521	6.984	-9.537	1	-9.536	-17.347	7.882	-9.465	-66	-9.531
Maatschappelijk actieve burgers	-317	22	-295	0	-295	-342	47	-295	0	-295	-506	212	-294	0	-294
Samenleven in de buurt	-5.498	853	-4.645	0	-4.645	-5.538	827	-4.711	70	-4.641	-6.412	1.607	-4.805	88	-4.717
Actieve groesverbanden (sub)culturen	-6.867	1.120	-5.747	0	-5.747	-6.633	1.018	-5.615	0	-5.615	-7.210	2.001	-5.209	43	-5.166
Integratiebeleid	-5.573	3.777	-1.796	0	-1.796	-5.644	3.831	-1.813	0	-1.813	-6.339	5.767	-572	59	-513
(Her)ontwikkeling binnenstad	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ontwikkeling stedelijke ruggengraat	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Herstructurering wijken en bedrijventerreinen	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Wijken up to date houden	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Nieuwe duurzame stadsuitleg	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Grondexploitatie	-22.907	28.527	5.620	-5.779	-159	-22.907	28.527	5.620	-5.779	-159	-50.000	53.563	3.563	-4.762	-1.199
Evenwichtiger gebruik vervoermiddelen	-6.758	5.031	-1.727	374	-1.353	-6.646	5.031	-1.615	374	-1.241	-9.899	6.048	-3.851	2.417	-1.434
Verkeersveiligheid	-403	0	-403	0	-403	-403	0	-403	0	-403	-492	0	-492	86	-406
Woningmarkt	-4.865	181	-4.684	13	-4.671	-4.710	181	-4.529	13	-4.516	-8.050	5.243	-2.807	-1.722	-4.529
Arnhem schoon heel en veilig	-24.877	2.630	-22.247	-2	-22.249	-27.766	2.580	-25.186	1.998	-23.188	-29.633	4.095	-25.538	2.099	-23.439
Afval en riolering	-20.722	1.826	-18.896	261	-18.635	-20.782	1.826	-18.956	-689	-19.645	-20.936	1.974	-18.962	1.035	-17.927
Beeld- en ruimtelijke kwaliteit en erfgoed	-5.892	3.921	-1.971	-337	-2.308	-5.891	3.921	-1.970	-337	-2.307	-6.865	5.313	-1.552	-664	-2.216
Verbetering ondernemersklimaat	-4.737	2.363	-2.374	0	-2.374	-4.687	2.363	-2.324	0	-2.324	-4.480	2.027	-2.453	0	-2.453
Duurzame inrichting milieu	-2.916	548	-2.368	0	-2.368	-3.006	548	-2.458	0	-2.458	-3.041	574	-2.467	0	-2.467
Goed milieubeheer	-6.030	3.418	-2.612	-44	-2.656	-9.217	3.002	-6.215	456	-5.759	-15.227	9.042	-6.185	0	-6.185
Handhaven milieukwaliteit	-4.166	801	-3.365	0	-3.365	-4.176	801	-3.375	0	-3.375	-3.825	848	-2.977	0	-2.977
Geldleningen	-55.374	59.329	3.955	-498	3.457	-55.374	59.329	3.955	-498	3.457	-49.820	57.035	7.215	-195	7.020
Beleggingen	-688	2.509	1.821	-186	1.635	-688	2.509	1.821	-186	1.635	-10.211	855	-9.356	8.770	-586
Belastingen en heffingen	-8.877	64.148	55.271	-131	55.140	-8.665	65.074	56.409	-131	56.278	-8.818	64.626	55.808	-371	55.437
Algemene uitkeringen	-1.154	118.823	117.669	0	117.669	-1.154	120.723	119.569	0	119.569	-5.379	127.658	122.279	0	122.279
Algemene baten en lasten	-32.410	34.723	2.313	6.948	9.261	-36.135	37.920	1.785	6.948	8.733	-94.137	101.256	7.119	6.947	14.066
Niet in te delen naar deelprogramma MO	-1.263	-128	-1.391	0	-1.391								0		0
SUBTOTAAL	-540.769	536.540	-4.229	792	-3.437	-546.074	541.746	-4.328	2.253	-2.075	-652.529	651.522	-1.007	12.748	11.741
Facilitaire Dienst	-29.573	29.877	304	0	304	-29.031	29.908	877	0	877	-38.729	43.438	4.709	-4.539	170
TOTAAL GENERAAL	-570.342	566.417	-3.925	792	-3.133	-575.105	571.654	-3.451	2.253	-1.198	-691.258	694.960	3.702	8.209	11.911